

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

PECULIARITIES OF INTERROGATION OF A JUVENILE SUSPECT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Білоус І.М., к.ю.н.,
доцент кафедри права

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Журавська Д.А.,
студентка III курсу

*Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

У статті розглянуто особливості організації та проведення допиту неповнолітніх осіб, зокрема підозрюваних у кримінальних провадженнях, та їх правове регулювання з урахуванням норм чинного законодавства. Сформульовано й обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення процесуальних механізмів, які допоможуть з'ясувати обставини скоєння неповнолітнім кримінального правопорушення, що своєю чергою має призвести до підвищення якості досудового розслідування кримінальних проваджень стосовно неповнолітніх.

Аналіз статистичних даних, матеріалів кримінальних проваджень, судової практики за участю неповнолітніх підозрюваних показав, що найбільше порушення прав і законних інтересів допускається під час допиту в кримінальному провадженні. Слідчі стикаються з певними проблемами, що виникають під час досудового слідства, це пов'язано з тим, що в разі проведення слідчих дій щодо окресленої категорії справ, з огляду на розширений предмет доказування, відбувається тісна взаємодія слідчого як із неповнолітнім підозрюваним, так і з іншими учасниками кримінального провадження, участь яких під час провадження слідчих дій є обов'язковою, відповідно до вимог кримінально-процесуального закону.

Кримінально-процесуальна охорона прав та законних інтересів неповнолітніх багато в чому залежить від дотримання посадовими особами, які здійснюють досудове розслідування, встановленої законом процедури проведення слідчих і процесуальних дій. Очевидно, що такі дії, які проводяться за участю неповнолітніх, мають суворо відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства та не порушувати їх.

Досить велику частку від загального рівня злочинності в нашій державі наразі становить вчинення злочинів неповнолітніми, незважаючи на те, що злочинність дорослих все ж таки переважає у відсотковому співвідношенні. Така ситуація зумовлена тим, що в Україні сьогодні існує чимало негативних соціальних процесів, руйнуються усталені суспільні інституції роботи з підлітками, що своєю чергою призводить до стабільно високих показників вчинення різноманітних злочинів неповнолітніми. Судова практика свідчить про не досить високу результативність розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми або за їх участю. Важливим завданням сьогодення є запровадження в слідчу практику рекомендацій щодо організації роботи і тактики під час допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні.

Ключові слова: неповнолітній підозрюваний, кримінально-процесуальне законодавство, особливості допиту неповнолітніх, кримінальне провадження стосовно неповнолітніх, допит, психолог, педагог, лікар.

The statistics show the special features of the organization and the implementation of incomplete individuals, the growing number of people in criminal provinces and legal regulation of the norms of decent legislation. Formulated and rimmed with the proposition of how to understand the processual mechanisms, as in the larger world, to help with the furnishing of the incompetent criminal law-enforcer, well, in his own day, one must bring before the court.

The study of statistical data, materials of criminal proceedings, judicial practice with the participation of juvenile suspects, showed that the greatest violation of rights and legitimate interests is allowed during the interrogation in criminal proceedings. Investigators face certain problems that arise during the pre-trial investigation, this is due to the fact that during the investigative actions in this category of cases, given the expanded subject of evidence, there is the closest interaction of the investigator with the juvenile suspect and other participants in criminal proceedings, whose participation in the conduct of investigative actions is mandatory under the requirements of criminal procedure law.

Criminal procedural protection of the rights and legitimate interests of minors largely depends on the observance by officials conducting pre-trial investigation of the procedure established by law for conducting investigative and procedural actions. It is obvious that such actions, which are carried out with the participation of minors, must strictly comply with the requirements of criminal procedure law and not violate them.

Quite often from the general level of crime in our country today is the commission of crimes by minors, despite the fact that adult crime still prevails in percentage. This situation is due to the fact that in Ukraine there are currently many negative social processes and the destruction of established social institutions of work with adolescents, which, in turn, lead to consistently high rates of various crimes committed by minors. Judicial practice shows that the investigation of crimes committed by minors or with their participation is not effective enough. An important task today is to introduce into investigative practice recommendations on the organization of work and tactics during the interrogation of a juvenile suspect in criminal proceedings.

Key words: incomplete examination, criminal procedural legislation, special features, incomplete, criminal provision, psychologist, teacher, doctor.

Постановка проблеми та її актуальність. Розслідування кримінальних проваджень за участю неповнолітніх не обходиться без проведення такої слідчої дії, як допит. Ефективне проведення допиту неповнолітнього вимагає знання та застосування не лише норм кримінально-процесуального закону, а й фундаментальних положень інших наук: криміналістики, психології, педагогіки. Як зазначали С.А. Голунський та Г.К. Рогінський: «Допит – велике мистецтво. Навчитися вести допит можна лише на практиці. Це, як і будь-яке мистецтво, вимагає, з одного боку, здібностей, з іншого – досвіду та вміння» [1, с. 101].

Показання неповнолітніх підозрюваних, протоколи їхніх допитів у низці випадків виступають основними доказами. Проте показання допитуваних будуть доказами лише в тому випадку, якщо допит проведено відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства, а отримані результати належним чином оформлені. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий у 2012 р., увів нові положення щодо процесуального проведення допиту. Тому необхідно удосконалити практичні рекомендації щодо проведення допиту неповнолітнього підозрюваного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці допиту неповнолітнього підозрюваного приділили увагу у статтях такі науковці: В.П. Бахін, В.І. Бояров, В.К. Весельський, А.Ф. Волобуєв, Л.В. Васильєва, В.А. Журавель, Л.І. Казміренко, Л.М. Карнєєва, В.О. Коновалова, В.В. Романюк, О.М. Сербулов, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько та інші правники.

Метою статті є дослідження особливостей допиту неповнолітнього підозрюваного і з'ясування на підставі їхнього аналізу проблемних обставин, що виникають під час допиту в посадових осіб.

Виклад основного матеріалу. Актуальність цієї теми зумовлена тенденцією зростання злочинності серед неповнолітніх. Підлітками щороку вчиняється безліч злочинних діянь. Слід зазначити, що кримінально-правові, кримінально-процесуальні, а також криміналістичні питання стосовно неповнолітніх регламентуються як національним законодавством, так і на міжнародному рівні за допомогою різних міжнародних правових актів.

Так, з урахуванням психологічних і вікових особливостей неповнолітніх правопорушників Генеральна Асамблея встановила Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються провадження правосуддя щодо неповнолітніх, («Пекінські правила»), які мають бути враховані у законодавстві кожної країни та застосовуватися під час розслідування та судового розгляду справ цієї категорії. «Пекінські правила» діють разом із основними процесуальними гарантіями, передбаченими ст. 14 Пакту про цивільні та політичні права. «Пекінські правила» встановлюють, що особи, які ведуть провадження у цих справах та наділені владними повноваженнями, повинні володіти відповідною кваліфікацією. Вказується, що будь-яку справу неповнолітнього від початку слід вести швидко, не допускаючи жодних непотрібних затримок (правило 20). А також те, що право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння йому шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації (правило 8) [2].

Успіх у боротьбі зі злочинністю щодо осіб, які не досягнули 18-річного віку, багато в чому залежить від умілого проведення слідчих дій, серед яких центральне місце займає допит, що є одним із основних засобів отримання доказів.

Результативність допитів насамперед визначається неухильним дотриманням процесуальних норм і вмільним використанням слідчим тактичних прийомів провадження цієї слідчої дії, особливо під час допиту неповнолітніх.

У кримінально-процесуальному та криміналістичному аспектах допит визначається як слідча дія, що полягає в отриманні органом розслідування відповідно до правил, встановлених процесуальним законом, показань допитуваного про відомі йому факти, що входять у предмет доказування у справі [3].

Допит неповнолітнього підозрюваного є одним із засобів пізнання обставин кримінального правопорушення, основна мета якого – перевірка правильності підозри, що виникла стосовно нього, підтвердження або спростування версії про його причетність до події.

Допит неповнолітнього підозрюваного може проводитись як у процесі досудового розслідування, так і в судовому розгляді. Безумовно, зібрана досудовим слідством сукупність доказів має свідчити про винність неповнолітнього підозрюваного у скоєнні злочину, без урахування його зізнань. Тільки в цьому разі суд матиме підстави для правомірної ухвали обвинувального вироку. Проте, очевидно, що краще, ніж особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, ніхто не знає, як та за яких обставин воно було скоєне. Саме тому отримання об'єктивної інформації від підозрюваного, навіть за наявності доказів, що викривають його, має істотне значення для ефективного розслідування кримінального провадження.

Місцем проведення допиту неповнолітніх підозрюваних найчастіше є кабінет слідчого. Проте з тактичною

метою іноді доцільно обрати таким місцем приміщення якоїсь установи (школи, інтернату, училища тощо), що дозволить, по-перше, приховати факт виклику неповнолітнього на допит і, по-друге, посилити ефект несподіванки допиту, усунути попередню підготовленість особи до допиту, обмірковування позиції, отримання порад від зацікавлених осіб тощо.

Сама процедура початкової стадії допиту неповнолітнього підозрюваного не має істотних відмінностей від допиту інших категорій допитуваних – встановлюється особистість викликаного на допит через ознайомлення з його документами та заповнення анкетної частини протоколу допиту, роз'яснюються права, необхідність говорити правду і порядок допиту. При цьому для підвищення мотивації підлітка до надання повних і правдивих показань слід повідомити йому про важливість їх отримання слідчим для правильної оцінки події, що розслідується [4, с. 140].

Для розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми та за їх участю, зокрема допитів осіб зазначеної категорії, актуально враховувати їхні вікові, гендерні, індивідуальні психологічні особливості, а також статус у межах кримінального провадження.

До питань, що ставляться під час допиту, висувається низка необхідних вимог:

- питання мають враховувати культурний, розумовий розвиток та освіту неповнолітнього;

- зміст питань має бути не складним для допитуваного, конкретним, інакше він може не зрозуміти поставленого питання і дати неправильну відповідь;

- питання не повинні бути закритими, тобто їх формулювання, по-перше, має припускати отримання розгорнутої відповіді та, по-друге, має повністю виключати можливість вилучення з нього інформації, необхідної для відповіді;

- питання повинні стосуватися тільки однієї з'ясовуваної обставини, бути простими за конструкцією; складні з погляду сприйняття питання слід розбивати на низку більш конкретних, простих;

- необхідно уникати питань, що надають можливість ймовірної відповіді;

- неприпустиме використання навідних питань, які передбачають односкладову ствердну відповідь [5, с. 29].

Слід пам'ятати, що під час допиту неповнолітніх важливо бачити різницю між допустимими і недопустимими навідними питаннями. В разі потреби після відповіді на основне питання допитуваному ставляться запитання, що уточнюють і пояснюють його показання.

Глава 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) стосується кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами віком до 18 років. Згідно з ч. 2 ст. 484 КПК України кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема якщо воно здійснюється стосовно декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження стосовно неповнолітнього, зокрема під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, які беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний спосіб життя неповнолітнього та відповідає його віковим і психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи під час прийняття процесуальних рішень та вживати всі інші заходи, спрямовані на уникнення негативного впливу на неповнолітнього [3].

У ст. 226 КПК України зазначено, що допит неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого не може тривати без перерви більше однієї години, а загалом – понад дві години на день.

Під час допиту неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого захисник, участь якого регламентована п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК, обов'язково має право з дозволу слідчого прокурора ставити питання допитуваному, а після закінчення допиту ознайомлюватися з протоколом та робити письмові зауваження щодо правильності та повноти запису показань [3].

Щодо педагога, то у кримінальному процесуальному законодавстві передбачено проведення допиту неповнолітнього в його присутності. Більшість практиків вважають, що знайомий педагог сприятиме атмосфері довіри під час допиту неповнолітнього підозрюваного. Незначна ж кількість дотримується думки, що знайома особа буде сковувати та створювати дискомфорт для неповнолітнього підозрюваного, що перешкоджатиме допиту. При цьому під час прийняття рішення про залучення педагога до такої процесуальної дії потрібно враховувати сформовані відносини між цими двома суб'єктами. В разі залучення педагога з навчального закладу, в якому навчається неповнолітній підозрюваний, з яким склалися конфліктні відносини, такий педагог матиме лише негативний вплив на допит [6, с. 13]. Тому, на нашу думку, потрібно залучати педагога лише у крайньому разі.

Участь спеціаліста-психолога у допиті неповнолітнього буде успішною, якщо він зможе встановити з ним відповідний контакт, який призведе до належної відвертості допитуваного, що матиме позитивне значення для встановлення істини у кримінальній справі.

Також до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок з'явитися на виклик слідчого, бути присутніми на допиті, ставити запитання, а також право заперечувати проти запитань. Слідчий, прокурор має право відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу [3].

Неповнолітні віком до 16 років не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за надання неправдивих показань. Водночас слідчий повинен зрозуміло роз'яснити дитині, що давання правдивих показань – це її громадський обов'язок, про що в протоколі допиту робиться відмітка.

Висновки та пропозиції. Таким чином, допит неповнолітнього – це складна, багатогранна діяльність слідчого, що є сукупністю визначених компонентів. Тільки правильна поведінка та прийняття слідчим вірних рішень можуть призвести до позитивних результатів та отримання необхідної інформації від неповнолітнього.

Успішно провести допит неповнолітнього може не кожен слідчий, тому що справа тут не тільки в юридичній підготовці та досвіді роботи. Допит неповнолітнього вимагає від слідчого гарних знань педагогіки, загальної та дитячої психології, вміння таким чином окреслити свою лінію поведінки, щоб за найсуворішого виконання закону забезпечити успішне виконання поставленого завдання.

У межах дослідження допиту неповнолітнього підозрюваного можна запропонувати такі рекомендації: 1) перед допитом неповнолітнього підозрюваного з'ясувати його інтелектуальні і волевові якості, емоційний стан, установки на конкретну лінію поведінки під час розслідування, його вікові, статеві й гендерні психологічні особливості; 2) обов'язково провести додатковий допит неповнолітнього підозрюваного через декілька днів після проведення первинного допиту, враховуючи підвищену емоційну вразливість неповнолітнього; 3) під час допиту неповнолітнього підозрюваного обов'язковими учасниками є законний представник, захисник, педагог або психолог; 4) не застосовувати маніпуляцію і навіювання, що певною мірою є способом маніпуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голунский С.А. Техника и методика расследования преступлений. Вып. 1. Москва : НОРМА ИНФРА, 2004. С. 101.
2. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо правосуддя над неповнолітніми, прийняті 29 листопада 1985 р. Резолюцією ООН 40/33 на 96-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України (КПКУ), 2019. URL: https://urist-ua.net/кодекси/кримінальний_процесуальний.
4. Гошовська Ю.В. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 2/1 (18). С. 130–133.
5. Корнакова С.В., Сергеева О.С. Психологічні та тактичні особливості першого допиту неповнолітнього підозрюваного. *Пролог: журнал про право*. 2017. № 3. С. 29–35.
6. Дяченко К.І., Шость Н.В. Процесуальні особливості розслідування справ про злочини неповнолітніх : метод. посіб. Харків : Константа, 1997. 56 с.